

HET WOORD VAN DE WEEK

Orgaan van DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

19e jaargang nr. 24

12 juni 1966

administratie
postbus 114, Utrecht
tel. 030-24641
postgiro 58

abonnementsprijs f 5,50 per jaar
buitenland f 7,— per jaar
voor België f 6,—
losse nummers f 0,50
verschijnt wekelijks

Prof. Van der Wal treedt af

Prof. dr. L. G. van der Wal, die sinds 1952 als bijzonder hoogleraar vanwege de Humanistische Stichting Socrates aan de Technische Hogeschool te Delft wijsbegeerte, in het bijzonder met betrekking tot de humanistische levens- en wereldbeschouwing, doceert, heeft de wens te kennen gegeven zijn werk als zodanig te beëindigen.

Prof. Van der Wal was de eerste hoogleraar die een bijzondere leerstoel bekleedde vanwege de Humanistische Stichting Socrates en geruime tijd ook de enige. Eerst in 1965 werd een tweede leerstoel ingesteld, nl. in Leiden, waar prof. dr. J. P. van Praag thans humanistiek en wijsgerige anthropologie van het humanisme doceert.

Prof. Van der Wal studeerde in Groningen, o.a. bij Heymans en Leo Polak.

Zijn voorliefde voor de ethiek kwam al uit in zijn dissertatie, die gewijd was aan het objectiviteitsbeginsel in de oudste Griekse ethiek.

Na zijn studie was hij leraar aan gymnasia in Zwolle en Groningen, en sinds 1936 rector van het Grotius-gymnasium te Delft.

Sinds 1948 is hij lid van het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond, terwijl hij — van de oprichting in 1952 af — lid is van het bestuur van de Internationale Humanistische en Ethische Unie, en voorts nog — eveneens van de aanvang af — voorzitter van de redactie van het humanistische tijdschrift voor wetenschap en cultuur Rekenschap.

Naast vele tijdschriftartikelen o.a. in het Alg. Tijdschrift voor Wijsbegeerte en in Rekenschap, enkele schoolboeken en een aantal brochures, schreef Van der Wal „Problemen der zedelijke waardering” (1958), een aantal toneelstukken, een roman, en — onder pseudoniem — enkele detectiveromans. In 1965 werd hem voor zijn toneelstuk „Schrijven is niet genoeg”, de Visser-Neerlandia-prijs toegekend. Hij is, zowel om de inhoud van zijn teksten als om de boeiende voordracht, een zeer gewaardeerd spreker in het Humanistisch Verbond, en is een regelmatig medewerker aan de radiatorbriek Geestelijk Leven.

Tot opvolger van prof. Van der Wal aan de Technische Hogeschool te Delft is door het bestuur van de Humanistische Stichting Socrates aangewezen dr. W. van Dooren, die in Amsterdam theologie studeerde en in Utrecht wijsbegeerte. Hij promoveerde in 1965 op een proefschrift over het totaliteitsbegrip bij Hegel en zijn voorgangers. Dr. Van Dooren is wetenschappelijk ambtenaar aan het Filosofisch Instituut der Rijksuniversiteit te Utrecht. Hij is lid van het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond, lid van de beheerscommissie van de Hum. Stichting Socrates, secretaris van de Humanistische Academische Werkgroep, docent aan het Humanistisch Opleidings-Instituut en humanistisch geestelijk raadsman voor gedetineerden.

Er is veel veranderd sedert Luther

Wie Luther zegt, zegt Middeleeuwen. In de Middeleeuwen gold middeleeuws denken, ook voor Luther. Het was bepaald slecht voor de mensen in de Middeleeuwen, zeker in Midden-Europa waar Luther leefde. Luther nam bewust waar dat de mensen het slecht hadden en hij vond dat daar verbetering in moest komen. Ook de kerk was sterk corrupt en het meest bekende van Luther is wel dat hij daar stelling tegen nam. Dit was een stellingname die onder andere leidde tot zijn bekende ferme houding in de Duitse Rijksdag. Luther was een sterke persoonlijkheid. Maar ik zou toch niet verder op de bekende kerkelijke kant van deze persoonlijkheid in willen gaan; wél op zijn betrekking tot het maatschappelijk leven.

Dit leven was er een van alle macht bezittende heren aan de ene zijde, en van arm boerenfolk dat gehouden was tot dienen en veel afgeven aan de andere kant. Het was zo erg geworden met de druk van bovenaf dat het broeide onder de boeren. Er broeide opstand, en waar die uitbrak stond Luther aan boerenzijde. Men kent het vuur en de krachtige, soms platte, beeldspraak in zijn redevoeringen. Dit stond ten dienste van het arme folk ... tot ongeveer mei 1525.

personalia

A. J. WICHERS. Geboren 1921. Socioloog aan de Landbouwhogeschool te Wageningen. Beoefent in het bijzonder de cultuursociologie.

een lezing voor de vara-microfoon van zondag 12 juni 1966

Daarna werd het anders, en anders kon nauwelijks iets anders zijn dan het kiezen van de zijde van de heren. Zo lag het in die tijd. Dat gebeurde dan ook, en wel met dezelfde volledigheid en met hetzelfde vuur als eerst de zijde van de boeren werd gekozen.

Luther was een uiterst emotioneel man; vaak ook een man van uitersten. Bijna onvoorstelbaar zijn de woorden waarmee hij de heren aanmoedigt de boerenopstanden neer te slaan. Het is een vorm van redding en erbarmen door op de arme drommels — 'die mörderischen Rotten der Bauern' — in te slaan, ze te steken en te wurgen. En vindt men als heer daar zelf de dood bij, welnu: een zaliger dood is niet denkbaar. Men wrijve zich ook zijn ogen eens uit als men nagaat wat er in zijn preek staat voor de soldaten die tegen Turken (die diep in Zuid-Oost Europa staan) moeten vechten. De Heer Mohamed van de Turken is natuurlijk een uitvinding van de duivel. Maar wie in gevangenschap geraakt moet maar denken dat hij van aan af een stuk Turks eigendom is, zoals vee eigendom kan zijn. Men moet gehoorzaam zijn en mag niet wegllopen, want dat is diefstal.

Wat men hier ziet is Luther's samenlevingsfilosofie van na mei 1525. Het dienen van de juiste God op de juiste wijze is belangrijk. Maar ook als God niet op de juiste wijze gediend wordt, dan moet zijn universele orde van heren en volk gediend blijven. Ook indien men slaaf van de Turken geworden is, dan mag men dit niet doorbreken. Luther is een aartsconservatief geworden die de onderaanenvroomheid preekt. Dit is het soort vroomheid dat vooral door de Duitse Lutherse kerk lang en zorgvuldig bewaard is gebleven.

Onze opzet van vanochtend is echter niet om bloot bij deze betrekkelijke buitenkant te blijven staan. We moeten zien wat verder — menselijk begrijpend — door te dringen in die hele merkwuurige omzwaai van Luther. Want men zal wel aanvoelen dat Luther géén man was, die schipperde met zichzelf en met die naar hem opkeken. Er moet een andere oplossing zijn ter verklaring van de omzwaai. Wij hebben hier dus ook een ander woord nodig dan verrader of iets dergelijks, en dat woord heb ik u al genoemd. Luther was een Middeleeuwer.

Hoe zag de wereld er voor de Middeleeuwer uit? Deze Middeleeuwer was gewoonlijk diep- en direct-gelovig. Zo ook Luther. Voor hem stond al het gebeuren op aarde onmiddellijk onder de persoonlijke wil Gods. Men denken maar aan het bekende musje op het dak, dat niet zou vallen dan door Gods wil. Zo ook het menselijke doen en laten, zij het dat de mens met God kan meestreven of kan tegenstreven. Wat moet Luther gezien hebben?

Luther zag hoe vreselijk en bloedig de boerenopstanden waren en hoe onbekwaam de getergde boeren (eeuwenlang uitgesloten) waren tot orde en gezag. Kennelijk rustte daar Gods zegen niet op, en even kennelijk was de oude orde, die door de opstanden verstoord werd, de bedoelde orde. Die orde Gods moest weer hersteld worden, temeer omdat Luther zelf eerst had geholpen hem te verstoren. Men moet met God meestreven, en na het herstel kon men zien wat er verder door God verlangd wordt: dat de heren goede en wijze heren zouden zijn en dat het volk gehoorzaam volk zou zijn.

Tevens ziet men hier ook het sociale keerpunt van het Calvinistische denken dat in Nederland toonaangevend werd en zijn laatste grote vertolker vond in Abraham Kuyper: rechtvaardigheid, ja, maar binnen de gevestigde orde en géén beginselen van de Franse Revolutie. Wat men niet zag was dat de gevestigde orde zich maar moeilijk

Lees de Humanistische Documentatiedienst

Uitgave van Hum. Stichting Mens en Wereld. Verschijnt 11 x per jaar.

Publicatie van belangrijke berichten van elke humanistische organisatie en van alle persberichten over het georganiseerd humanisme in Nederland (f 3,— per jaar).

Door storting of overschrijving van f 1,50 ontvangt u alle nog in 1966 verschijnende nummers. Giro 30.49.60 - t.n.v. Hum. Verbond, Utrecht.

voor een meer fundamentele rechtvaardigheid leende, of dat een meer fundamentele rechtvaardigheid althans nagestreefd kon worden.

Zulk een denkpsychologie als van Luther moet nu welhaast — en zeker voor Humanisten — ondenkbaar geacht worden. Vandaar mede ook de vele moeilijkheden in de kerken. Zij immers willen hun grondleggers niet graag afvallen of gedwongen zijn er ten slotte min of meer gewone mensen in te zien. Algemeen bekend is ook hoe geleidelijk het gegaan is met de afbraak van de idee dat alles zeer direct onder Gods persoonlijke wil stond. Het begon in de meer geleerde bovenlaag van de samenleving met een zich van de godsdienst losmakende filosofie en met de ideeënwereld van Renaissance en Verlichting. Tegelijkertijd vond er een ontwikkeling plaats van velerlei nieuwe wetenschappen. Met name de natuurwetenschappen die zeer tot de verbeelding gingen spreken. Ze hadden ook wel grote en zeer onverwachte resultaten, temeer toen ze in hun praktische toepassing de techniek opleverden. Wat de mens van die tijd om zich heen ging ontdekken was: wetmatigheid en samenhang. Wetmatigheid en samenhang vooral in zichzelf, terwijl de verwijzingsnoodzaak naar een bovennatuur steeds verder verschoof.

Het heeft trouwens wel lang geduurd voordat het besef van kenbare samenhang, tevens het beginsel van wetenschappelijk denken, in alle lagen van de bevolking doordrong. Dat is pas in de loop van de vorige eeuw gebeurd, soms verrassende reacties ontkenende.

Bijvoorbeeld die van de boer, die duidelijk werd dat plantengroei samenhang met bemesting van kenbare werking en voorts met weersgesteldheden van kenbare samenhang. Dan bestaat God ook niet, was zijn conclusie. Deze was mogelijk wat voorbarig, maar wel begrijpelijk, want zo rotsvast had hij tevoren gestaan in het besef van rechtstreekse ingrepen Gods. De bemesting was voor hem als het ware een ritueel geweest dat God uitnodigde al het verdere te doen.

Stappen we nu over naar het heden, dan mag men ik gesteld worden dat er vrijwel niemand meer in onze Westerse samenleving is die niet in de feitelijk eerste plaats gaat denken aan natuurlijk-wetmatige samenhangen, als hij komt te staan voor verschijnselen die voor de mens aangenaam of onaangenaam zijn. De kwestie van Gods ingreep is er hierdoor een geworden van, zeggen wij, academische betekenis. Het betreft het ver verwijderde van ons bestaan dat men nu van kerkelijke zijde steeds meer de betekenis toekent van het diepste in ons bestaan.

En hoe zou men ook anders, want wie zou nu nog met zekere hand uit de oude leringen en openbaringen af kunnen leiden wat de mensheid heden ten dage concreet te doen staat? Als men dat doet, zou het dan niet veeleer zo zijn dat men de conclusies die men ontleent aan de heden-

BUITENWERKCOMMISSIE

Zomerprogramma 1966

kinderkamp (10-12 jaar)

Elspeet van 9 t/m 16 juli.

Leiding de heer en mevrouw

C. J. Oortgijzen-van Praag

Kosten van deelneming f 65,—.

tentenkampen (13 t/m 15 jaar)

De tentenkampen voor jongeren van 13 t/m 15 jaar worden ditmaal ge-

houden in Rijssen (O) op een terrein van de stichting „Zon en Vrijheid”, waardoor gebruik gemaakt kan worden van de aanwezige kampeeracomodatie.

Rijssen ligt in een prachtige bos- en heuvelrijke omgeving: op geringe afstand is er eveneens een goed open-luchtwembad.

De kampperioden zijn:

I. 2—16 juli prijs f 100,—,

Leiding R. Thoutenhoofd.

II. 16—26 juli prijs f 75,—,

Leiding Mej. J. Oosterwold.

III. 26 juli—5 aug. prijs f 75,—,

Leiding heer en mevr. Chrispijn.

Alle prijzen zijn exclusief reiskosten. *trektochten (16 t/m 18 jaar)*

Denemarken van 5 t/m 20 juli.

Leiding: de heer F. Doeleman.

Prijs: f 180,— (waarin begrepen een geraamd bedrag van ± f 60,— o.a. reiskosten).

Engeland is volgeboekt.

I.H.E.U.-kamp (18 t/m 23 jaar)

Frankrijk van 24 juli t/m 7 aug. gaat, door gebrek aan belangstelling, niet door.

Voor alle kampen inlichtingen en opgaven bij mej. O. Verwaal, Kastelenplantsoen 58, Utrecht. Tel. 030-80574.

daagse ervaring, pas achteraf weer met zulke leringen en openbaringen in verband brengt?

Niettemin heeft men wel bijzonder lang gemeend vrij rechtstreeks uit de oude leringen naar het heden toe te kunnen redeneren. Neem het bevolkingsprobleem bijvoorbeeld, waar de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen binnenkort een symposium over gaat beleggen in Amsterdam. De geestelijke leiders hebben lange tijd niet aan de aantalsbeheersing gewild, zo lezen we nu openlijk in de folder van dit eerbiedwaardige instituut dat bepaald niet graag over één nacht ijs gaat. Ja, inderdaad, wat hebben we aan een toenemende en een toenemend gespreide welvaart, als de meest elementaire dingen waar de mens wel eens moeilijk buiten zou kunnen, niet meer verkrijgbaar zijn of slechts op vrij kunstmatige wijze weer wat vervangen kunnen worden; frisse lucht, goed water, bewegingsvrijheid en bewegingsmogelijkheid, geen geluidshinder. Zijn er enerzijds nog al wat mensen nodig om die welvaart te scheppen die de mens in staat stelt ook bewust in de frisse lucht te zijn, zich te kunnen bewegen en ontwikkelen, of zichzelf te zijn, als het aantal zo wordt dat dit elementaire moeilijk toegankelijk wordt, wat dan?

Niet onwaarschijnlijk moet er dus ergens een optimum, een beste grote, voor het bevolkingsaantal liggen, al kan thans niemand goed zeggen, waar dit ligt. En zegt men dat het ook wat betreft de frisse lucht enzovoort om onbekende zaken gaat, dan accoord, want wetenschappelijk is ook hier moeilijk vat op te krijgen. Maar dan blijft nog altijd dit, dat een voortgaande bevolkingsuitbreiding altijd plaats kan vinden. Men behoeft zich hier niet halsoverkop in te storten (terwijl een bevolkingsteruggang een uitermate deprimerende zaak zal zijn).

Zeker in de welvaart gaat het om een wereld waarin de mens tot zijn recht komt. Anders heeft de welvaart geen zin en bouwen we ook geen doorzichtige wereld op. Mogelijk is het dit vooral ook waar de provo tegen protesteert. Zo'n ondoorzichtige wereld is er een vol schuilhoeken. Deels komen die dus wel voort uit een te lang in stand gehouden verleden, omdat de verbeelding niet verder reikt.

Dit was een uitstapje naar een hoogst actueel hedendaags vraagstuk. Het vond plaats naar aanleiding van een praatje over de zich mijns inziens langzaam voltrekkende verandering in het denken van de mensen. Maar al houdt het verleden het denken lang vast, het verloopt toch nauwelijks meer in termen van: hoe grijpt God in terwijl de mensen bezig zijn, zodat de kant die het

opgaat toch wel te maken moet hebben met Gods kant.

Ten slotte nog een uitweidinkje over religieuze ideologie-vorming. Een denken als het besprokene van Luther, dat God rechtstreeks ingrijpt, kan namelijk bijna niet anders dan uitlopen dat de ontwikkelingen die zich in feite voordoen, Gods ontwikkelingen zijn. Zo niet, dan moest men aannemen dat God de mens wel héél ver liet gaan. In feite nam men dit uiteindelijk ook niet aan, en daarmee was de ontwikkeling — en in een tijd met geringe ontwikkeling de bestaande orde — de juiste orde. Niet alleen de rechtvaardiging van de bestaande orde was daarmee gegeven, maar zelfs de heiliging van die orde, of wel zijn buiten discussiestelling. Interpretatie in het licht van de bovennatuur brengt, indien in volle ernst bedreven, zulke buiten discussie-stellingen nu eenmaal gemakkelijk met zich mee.

En als men dit niet meer aanvaardt, wat dan? Is er dan nog een tussenoplossing van een God die pas in tweede of derde aanleg volgt wat de mensen doen?

Daar zijn we er dacht ik ook niet mee, daar een slechts indirecte bemoeienis van de Almachtige nauwelijks iets anders kan zijn dan een spelletje en dus eigenlijk niet verschilt van de directe bemoeienis. De Almacht brengt dit met zich mee. Er is mijns inziens maar één oplossing, en dat is dat de mens aanvaardt in raadsele te staan en temidden daarvan naar zijn oplossingen moet zoeken.

Zoeken betekent dat men de conclusies niet bij voorbaat weet.

Zagen we dus dat er al veel veranderd is in het denken sedert de Middeleeuwen, ja, nog sedert Abraham Kuyper aan het begin van deze eeuw, verdere veranderingen lijken mij zich nog te zullen voltrekken. De historische stroom — de evolutionaire stroom als u wilt — gaat voort, wat die dan op zichzelf ook zij.

A. J. WICHERS

In de juni-nacht
hangen de bloesemtrossen
volkomen stil
de tuinen dromen
in de huizen beweegt niets
alleen wezen is
geen ding verroert nog
niemand weet nog van de dag
misschien een vogel.

J. C. van Schagen
hedendaags Nederlands dichter

de opvoeding van de mensheid

Neen, hij zal komen, hij zal zeker komen, de tijd der voltooiing, dat de mens naarmate zijn verstand zich meer overtuigd voelt van een steeds betere toekomst, het niet meer nodig zal hebben om aan deze toekomst als het ware drijfveren voor zijn handelingen te ontlelen; de tijd, dat hij het goede zal doen, omdat het 't goede is, niet omdat er willekeurige beloningen voor zijn uitgelooft, die vroeger zijn steeds afdwalende aandacht moesten vasthouden om in staat te kunnen zijn de innerlijke, betere beloningen te leren zien.

Hij zal zeker komen, de tijd van een *nieuw, eeuwig evangelie*, dat ons zelfs in de oorspronkelijke boeken van het nieuwe testament beloofd wordt.

Misschien hadden zelfs bepaalde dweepers uit de 13e en 14e eeuw een glimp van dit nieuwe, eeuwige evangelie opgevangen en vergisten ze zich alleen daarin, dat ze het doorbreken van het licht als zo nabij verkondigden.

De dweper werpt vaak zeer juiste blikken in de toekomst, maar hij kan die toekomst niet afwachten. Hij wil die toekomst versneld hebben en wil dat deze door hem versneld wordt. Waar de natuur duizenden jaren voor nodig heeft, moet op het ogenblik van zijn bestaan rijpen. Want wat heeft hij eraan, als dat wat hij als het betere inziet, niet nog tijdens zijn leven het betere wordt? Komt hij weer terug? Gelooft hij terug te komen? Merkwaardig, dat deze dweperij alleen onder de dweepers geen mode meer wil worden!

Gaat uw onmerkbare gang, eeuwige voorzienigheid! Laat mij alleen niet vanwege deze onmerkbaarheid aan u wanhopen! Laat mij aan u niet wanhopen, zelfs wanneer mij misschien uw stappen terug schijnen te gaan! Het is niet waar, dat de kortste lijn altijd de rechte is.

U heeft op uw eeuwige weg zoveel mee te nemen, zoveel stappen opzij te doen! En hoe is het, als wel zo goed als uitgemakt is, dat het

grote langzame rad, dat de mensheid nader tot zijn volmaaktheid brengt, alleen door kleinere snellere raderen in beweging gezet kan worden, waaraan ieder zijn eigen bijdrage levert? Zo is het immers! Juist de weg, waarop de mensheid zijn volmaaktheid bereikt, moet ieder afzonderlijk mens (de een vroeger, de ander later) eerst doorlopen hebben. „In één en hetzelfde leven doorlopen hebben? Kan hij in datzelfde leven een Jood naar het vlees en een Christen naar de geest geweest zijn? Kan hij in datzelfde leven beide achterhaald hebben?”

Dat zeker niet! Maar waarom zou niet ieder afzonderlijk mens meer dan eenmaal op deze wereld geweest zijn?

Is deze hypothese daarom zo belachelijk, omdat deze de oudste is? omdat het menselijk verstand, voordat het door de sofisterij van de schoolfilosofie verward en verzwakt was, onmiddellijk deze aannam?

Waarom zou ook ik niet al een keer alle stappen gedaan hebben naar mijn vervolmaking, voorzover straffen en beloningen in de tijd de mensen er heen kunnen brengen?

En waarom een andere keer niet alle stappen, waarin de uitzichten op eeuwige beloningen ons zo enorm helpen?

Waarom zou ik niet zó vaak terugkomen, als ik in staat ben nieuwe kennis en nieuwe bekwaamheden te verwerven? Speel ik in één keer zo veel klaar, dat het dan niet de moeite loont terug te komen?

Daarom niet? Of omdat ik vergeet, dat ik er al geweest ben? Gelukkig, dat ik het vergeet! De herinnering aan mijn vroegere toestanden zouden mij alleen maar een slecht gebruik van de huidige toestaan. En wat ik op dit moment vergeten moet, ben ik dat dan voor eeuwig vergeten?

Of omdat zoveel tijd voor mij verloren zou gaan? Verloren? En wat heb ik dan te verzuimen? Is niet de gehele eeuwigheid van mij?

(vert. vD)

lezingen voor de radio

Woensdag 15 juni VARA:

televisie-uitzending (voor aanvangstijden: zie programmabladen).

Zondag 19 juni VARA 9.45 uur:

P. C. J. Reijne: „Hoe benadert de moderne kunst de werkelijkheid”.

Zondag 26 juni VARA 9.45 uur:

Mevr. G. W. G. Rudelsheim-Hamer: „Stilte”.